

Forebygging av festrelaterete voldtekter blant ungdom

En teoretisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (OPPG300)

Politihøgskolen

2014

Kand.nr : 638

Antall ord: 6 333

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	s 3
2.0 Metode og valg av litteratur.....	s 4
3.0 Fenomenet festrelatert voldtekt.....	s 5
3.1 Offer.....	s 7
3.2 Overgriper.....	s 10
4.0 Ungdomskultur.....	s 11
5.0 Politiets forebyggende metoder.....	s 13
5.1 POP.....	s 14
5.2 Holdningsskapende arbeid.....	s 16
6.0 Avslutning/ Sammendrag.....	s 19
7.0 Litteraturliste.....	s 21

1.0 Innledning

Min problemstilling er som følger; *Hvilke muligheter og utfordringer gir holdningsskapende arbeid i forhold til politiets forebygging av festrelaterte voldtekter blant ungdom?*

Hva er egentlig voldtekt? Er dagens generasjon ungdom mer løssluppen når det gjelder sex enn tidligere, eller presses de til å ignorere egne grenser i miljøene de henger i?

Justis- og beredskapsdepartementet skriver i "Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014" at, ulike personer kan ha forskjellig oppfatning av hva som er en grenseoverskridelse som innebærer et seksualovergrep eller voldtekt. Bagatellisering av grenseoverskridelser, både fra den utsattes side, fra dennes familie og omgangskrets, og fra overgriperens side, kan gjøre det vanskelig for utsatte å definere handlingen som et overgrep. Mens voldtekt med overfall av fremmed gjerningsperson og bruk av vold og makt fordømmes av de fleste, oppfatter befolkningen mer gråsoner når det skjer krenkelser mellom kjente, ved press og trusler fremfor fysisk vold, ved overgrep mot en person som sover eller er bevisstløs på grunn av rus, eller hvor hendelsesforløpet er innledet ved gjensidig flørting. Grensen mellom frivillig og ufrivillig aktivitet kan vurderes forskjellig, og kunnskap om krenkelsens helsemessige konsekvenser er varierende (Handlingsplan mot voldtekt, s. 12).

Festrelaterte voldtekter har en lav anmeldelsestilbøyelighet og mørketallene er store. Etterforskningsmessig kan det være vanskelig å få domfellelse i voldtektssaker, så politiets proaktive arbeid i slike saker er veldig viktig. Jeg har tatt utgangspunkt i Lie sin bok om politiets forebyggende arbeid, og valgt å trekke fram problemorientert politiarbeid og lokalorientert samarbeid, herunder holdningsskapende arbeid. Ved å sette fokus på festrelaterte voldtekter, som ved for eksempel Kjernekar-kampanjen, kan man bidra til å forebygge slike voldtekter samtidig som anmeldelsestilbøyeligheten kan øke.

På den andre siden er det vanskelig å vite hvilken virkning holdningsskapende arbeid får. Kjernekar-kampanjen retter seg mot venner og appellerer til ungdom i risikozonen. I Oslo politidistrikt finner vi den laveste gjennomsnitts- og medianalder på fornærmede i anmeldelser for festrelaterte voldtekter, med henholdsvis kun 23 og 21 år i 2011 (Sætre, 2012, s. 73). Alderen på de som anmelder festrelaterte voldtekter sier noe om hvem som anmelder, men er ikke nødvendigvis representativt for hvem som blir utsatt med tanke på mørketallene. I kampanjen kan det se ut til at målgruppen befinner seg i denne alderen, i tillegg til at

Kjernekar retter seg mot utelivet. Medieoppmerksomhet kan påvirke anmeldelsestilbøyeligheten og er derfor en faktor vi skal se nærmere på siden.

Jeg skal også se spesielt på ungdommer og deres forhold til seksualitet og hva som regnes som voldtekt blant dem. Willy Pedersen og Hanna Helseth skriver noe om dette. Det sosiologiske perspektivet kan by på utfordringer for det holdningsskapende arbeidet politiet utfører fordi man jobber mot sterke gruppeprosesser. Både på samfunnsnivå, men ikke minst på gruppenivå som for eksempel innad i ungdomsmiljøer. Med ungdom mener jeg ungdom- og videregåendelever i aldersspennet mellom 13-20 år.

2.0 Metode og valg av litteratur

Jeg har valgt å skrive en teoretisk oppgave. Det gjør jeg fordi jeg mener at problemstillingen min kan belyses best mulig ved en teoretisk framstilling. På denne måten får jeg lest mye litteratur og forskning om festrelaterte voldtekter, og presentert teorien på en oversiktlig måte.

Omfanget av festrelaterte voldtekter er vanskelig å dokumentere eksakt, men basert på undersøkelser av blant andre Dixi ressurscenter, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, og Oslo politidistrikt har man et utgangspunkt for videre forskning. Jeg har valgt bøker som omhandler dagens ungdomsseksualitet og –oppvekstvilkår, og rapporter som fokuserer på forebygging av festrelaterte voldtekter fordi det er relevant for min bacheloroppgave.

Jeg har benyttet meg av skolens bibliotek i Oslo, Deichmanske biblioteket på Majorstua, og tips fra veilederen min for å finne fram til relevant litteratur. Boken av Willy Pedersen og Hanna Helseth er faktabasert og refererer til andre forskere og fagpersoner, i tillegg til egne funn. Disse bøkene gir meg et godt innblikk i hvordan ungdom seksualiseres, tenker om sin egen seksualitet og utforsker seksualiteten. Rapporten *Voldtekt i den globale byen 2011* belyser fenomenet festrelaterte voldtekter fra politiets ståsted samtidig som den baserer seg på analyser av statistikk. Jeg har brukt Lie sin bok fordi den gir ulike eksempler på politiets forebyggende arbeid.

Jeg anser mitt valg av litteratur som pålitelig ettersom bøkene er basert på forskningsresultater, og rapportene er utgitt av Oslo politidistrikt, justis- og beredskapsdepartementet og Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Min forforståelse kan påvirkes av at jeg er politistudent, og fremdeles ung. Jeg har vært bevisst på dette og forsøkt å besvare problemstillingen på en objektiv måte ved å få frem ulike synspunkter.

3.0 Fenomenet festrelatert voldtekt

Marianne Sætre og Veslemøy Grytdal nevner fem ulike voldtektskategorier i ”Voldtekt i den globale byen 2011”:

- Festrelaterte voldtekter
- Overfallsvoldtekter
- Relasjonsvoldtekter
- Sårbarhetsvoldtekter
- Annet

Jeg har valgt å skrive om voldtektskategorien festrelaterte voldtekter. I ”Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014” beskrives festrelaterte voldtekter som at de kjennetegnes ved at hendelsesforløpet er knyttet til fest og uteliv, og at overgrepene skjer i relasjon til dette. Både offer og gjerningsperson er ofte unge. En del av disse voldtektene finner sted på nachspiel, gjerne etter en forutgående kontakt og etter konsum av betydelige mengder alkohol. Mange melder om ”blackout”, og at de ikke husker nøyaktig hva som skjedde (Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014, s. 13).

”Case 11: Hun er 24 år og har vært på byen og festet. Hun føler seg ganske full fordi hun har drukket sprit og tåler lite alkohol. Hun går hjem sammen med en bekjent fra ungdomstiden som hun har tilbudt overnatting. Etter avtale skal han sove over hos henne. Hjemme i hennes leilighet drikker de litt mer, røyker hasj og sovner på sofaen. I løpet av natta våkner hun av at han har tatt seg til rette og er i ferd med å ha samleie med henne. Hun blir sint og ber han stoppe, noe han gjør. Hun ber han om å dra, men han vil ikke gå. Hun ringer politiet, forteller hva som har skjedd, men ønsker ikke å kjøres til legevakta. Hun vil senere heller ikke at det reises tiltale mot vennen. Hun frykter for ryktet på sosiale medier og at han kan ha tatt bilder” (Sætre, 2012, s. 115).

Tallene for festrelaterte voldtekter er stabile, og utgjør den største andelen av totalt antall anmeldte voldtekter. 40% av anmeldte voldtektssaker kan relateres til fest (Voldtektssituasjonen 2012, s. 19).

Voldtekt er definert i straffeloven § 192 slik;

Den som

- a) skaffer seg seksuell omgang ved vold eller ved truende atferd, eller*
 - b) har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner er ute av stand til å motsette seg handlingen, eller*
 - c) ved vold eller ved truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv,*
- straffes for voldtekt med fengsel inntil 10 år. Ved vurderingen av om det er utøvd vold eller truende atferd eller om fornærmede var ute av stand til å motsette seg handlingen, skal det legges vekt på om fornærmede var under 14 år.*

Straffen er fengsel minst 3 år dersom

- a) den seksuelle omgangen var samleie, eller*
- b) den skyldige har fremkalt en tilstand som nevnt i første ledd bokstav b for å oppnå seksuell omgang*

Fengsel inntil 21 år kan idømmes dersom

- a) voldtekten er begått av flere i fellesskap*
- b) voldtekten er begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte*
- c) den skyldige tidligere er straffet etter denne bestemmelsen eller etter § 195, eller*
- d) den fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse. Seksuelt overførbar sykdom og allmennfarlig smittsom sykdom, jf. smittevernloven § 1-3 nr 3, jf. nr 1, regnes alltid som betydelig skade på legeme eller helse etter denne paragrafen.*

Den som ved grov uaktsomhet gjør seg skyldig i voldtekt etter første ledd, straffes med fengsel inntil 5 år. Foreligger omstendigheter som nevnt i tredje ledd, er straffen inntil 8 år.

Willy Pedersen påpeker at begreper som overgrep og voldtekt, som ungdommene lærer av helsesøstre eller lærere, ikke skaper orden og mening i deres egne erfaringer. Dette språket er ofte formelt og livløst når det gjelder det de selv erfarer. Derfor kan disse opplevelsene bli liggende i mørket (Pedersen, 2005, s. 275). I teorien kan voldtekt enkelt forklares ved å se på vilkårene i strl. §192. Forutsetningen er at overgriper skaffer seg seksuell omgang ved bruk av truende atferd eller vold, med andre ord at den seksuelle omgangen ikke er frivillig fra offerets side. Ved festrelaterte voldtekter er ofte både overgriper og offeret beruset. Vilåret om at offeret er bevisstløs eller av andre grunner er ute av stand til å motsette seg handlingen, er som regel gjeldende i disse tilfellene.

I praksis kan det være vanskelig for ungdommene å relatere seg til begrepet voldtekt. En rekke ungdommer rapporterte også å ha angret på seksuelle handlinger de frivillig hadde tatt del i. Mer overraskende var det at disse angerreaksjonene også var knyttet til historier om seksuelle overgrep (Pedersen, 2005, s. 287).

Kunnskapen om anmeldelsestilbøyelighet for voldtekt bygger i stor grad på eldre studier og historiske data. Følgende faktorer har da vært pekt på som utslagsgivende for hva som blir anmeldt som voldtekt:

- Skyld- og skamfølelse
- Maktforhold mellom kjønn
- Nære relasjoner med lojalitetsbånd
- Grad av makt, fysisk vold og skade som del av overgrepet
- Frykt for reaksjoner/ hevn fra overgriper eller omgivelsene
- Manglende tillitt til politiet og andre etater
- Frykt for å ikke bli tatt på alvor (Sætre, 2012, s. 26).

Ved festrelaterte voldtekter gjør flere av disse punktene seg gjeldende, og kan påvirke hva som blir oppfattet som voldtekt og i hvor stor grad disse overgrepene blir anmeldt.

3.1 Offer

Å vite eksakt omfanget av voldtekts ofre er utfordrende. Likevel kan disse to undersøkelsene si noe om at omfanget er stort nok til å kunne karakteriseres som et samfunnsproblem.

I rapporten fra ord til handling estimerer de at mellom 8 000 og 16 000 personer opplever voldtekter eller voldtektsforsøk hvert år (NOU 2008:4, s. 36). Bare i overkant av 1 000

anmeldes. Det er derfor grunn til å tro at mørketallene er store. Den integritetskrenkelsen som en voldtekt innebærer gjør at mange unnlater å synliggjøre sin utsatthet gjennom en politianmeldelse eller ulike typer offerundersøkelser (Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014, s. 9-10). I tillegg til de andre faktorene som kan påvirke anmeldelsestilbøyeligheten som jeg har nevnt overfor.

I en selvrapporteringsundersøkelse blant 7033 avangselever ved 67 videregående skoler rundt om i landet ble det skilt mellom milde og grove seksuelle krenkelser (NOVA Rapport 20/07). Milde krenkelser bestod av alle uønskede seksuelle handlinger som dreide seg om beføling og onanering. Grove krenkelser bestod av alle andre former for uønsket sex, inkludert voldtekt og voldtektsforsøk (en del av disse tilfellene av uønsket sex vil ikke dreie seg om voldtekt slik det er definert i straffeloven §192). Undersøkelsen viste at i alt 22% av jentene og 8% av guttene hadde opplevd milde seksuelle krenkelser. Det var 15% av jentene og 7% av guttene som rapporterte at de hadde opplevd grove seksuelle krenkelser. Av jentene rapporterte 9% samt under 1% av guttene om erfaringer med voldtekt eller voldtektsforsøk. Av de som rapporterte at de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep, var gjennomsnittsalderen for når det skjedde første gang 14 år for jentene og 15 år for guttene. Av denne undersøkelsen kan vi se at ungdommer er svært utsatt for seksuell omgang mot sin vilje (NOU 2008/4, s. 33-34).

For ungdom flest er det ikke enkelt å lære seg det komplekse samspillet som leder fram til et erotisk møte. Antakelig vil de som har opplevd overgrep ha vanskeligere enn andre for å sette grenser, og oppleve ubehag ved tvetydige situasjoner (Pedersen, 2005, s. 287).

Flere studier har vist at personer som har vært utsatt for overgrep opplever plager både av fysisk og psykisk karakter i etterkant. Overgrepserfaringer kan medføre depresjoner, selvmordstanker, tap av tillitt til andre mennesker og sosial tilbaketrekning. Det er videre registrert en økt risiko for å utvikle rusproblemer og for å bli utsatt for nye overgrep. Eksempelvis viser en nettbasert spørreundersøkelse gjennomført høsten 2011 av Dixi ressurscenter for voldtatte i Oslo, at om lag 55% av ofrene svarte at de ofte eller svært ofte har hatt selvmordstanker etter voldtekten (Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014, s. 10).

Når det kommer til de festrelaterte voldtektene blant ungdom kjennetegnes ofrene ved at de befinner seg i miljøer med høyt forbruk av alkohol. Disse jentene hadde et levesett som var knyttet til økt risiko gjennom svak grensesetting fra foreldre, mye rus og tidlig sex med eldre partnere (Pedersen, 2005, s. 270).

I et forebyggende perspektiv er det viktig å være bevisst årsaker som kan knyttes til risiko for å bli voldtatt av jevnaldrende. Ved å beskrive konteksten så presist som mulig kan man finne fram til disse risikoårsakene. Hva skjer? Hva gjør de to? Hvem er utsatt? I hvilke situasjoner? Willy Pedersen har i en rekke foredrag prøvd å beskrive denne typen voldtekter. På den ene siden er budskapet at gutter må sensitiveres på grenser. Et nei må tas for et nei. Alt tyder på at gutter kan lære dette. Mange unge menn har dårlig språk og uklare ideer. I noen gutte- og mannsfelleskap hersker fortsatt stereotypier om hva kvinner "egentlig" ønsker, og kan ofte være elementer i en primitiv konstruksjon av mannlighet (Pedersen, 2005, s. 272).

Likevel må unge jenter lære å beskytte seg. De går ut i en virkelighet hvor det er dominans, makt og i noen tilfeller vold. Deres egen rus gjør dem mer utsatt for risiko. Det er for naivt å bare kreve "natta tilbake" (Pedersen, 2005, s. 272).

Amerikanske Camille Paglia mener at offeret må ansvarliggjøres. "Hvis jeg er på et stevнемøte og blir voldtatt, så ville jeg sagt: Åh, jeg feiltolket signalene. Men jeg ville aldri anmeldt." Paglia vil ha en gatesmart feminisme og mener at det siste kvinner trenger, er beskyttelse fra staten: "Feministisk ideologi begynte med å hevde at de ville gi kvinner frihet, opplysning og selvbestemmelse. Det har endt opp med at kvinner føler seg fremmede overfor sin egen kropp" (Helseth, 2010, s. 58).

Når 27 % av spurte nordmenn svarer at en kvinne har delt skyld i en voldtekt dersom hun var full eller ble med noen hun ikke kjente hjem fra byen, synliggjør dette behovet for opplysning og holdningsskapende arbeid. Voldtekt er en straffbar handling som ingen andre enn overgriper har skyld i (Handlingsplan mot voldtekt, s. 12). Ved å gjøre offeret medansvarlig for voldtekten holder man liv i disse holdningene, og vanskeliggjør politiets arbeid spesielt med å forebygge festrelaterte voldtekter.

På den andre siden føler 80,2% av ofrene seg skamfull etter voldtekten, og 65% at det var deres egen skyld. Følelsen av skam og skyld må antas å være nøye knyttet sammen med holdninger til voldtekt (Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014, s. 12). Samtidig kan det vitne om motvilje til å erkjenne ansvar for det som hendte. Det kan være et ubehag eller smerte knyttet til egen utilstrekkelig evne til å vurdere hva som virkelig var på ferde, som kan være kilden til denne angeren. Oftest oppstod angeren etter situasjoner med uklare hensikter, og der relasjonenes innhold hadde tvetydig karakter. Anger er ikke en rimelig reaksjon hos folk som rammes av uflaks eller ulykker (Pedersen, 2005, s. 283-284.)

På denne måten kan offerets følelse av anger og selvbebreidelse knyttes til smerte på den ene siden, men også til skyld og ansvar på den andre siden (Pedersen, 2005, s. 284).

3.2 Overgriper

Per i dag har vi begrenset kunnskap om hvem som begår voldtekt i Norge. Vi vet imidlertid at de fleste voldtektene i Norge begås av en person som kjenner den utsatte. For festrelaterte voldtekter derimot er gjerningsmannen ukjent i 71,9% av tilfellene, og en bekjent/venn i 28,1% av tilfellene (Sætre, 2012, s. 59).

Likevel trenger ikke disse tallene å gjenspeile virkeligheten hvis vi ser på faktorene som kan påvirke denne anmeldelsestilbøyeligheten. Nære relasjoner med lojalitetsbånd, frykt for reaksjoner/ hevn fra overgriper eller omgivelsene, samt frykt for å ikke bli tatt på alvor kan påvirke statistikken.

På den andre siden synes tendensen til å anmelde ukjente gjerningsmenn å være forenelig med både hypotesen om at det har blitt en forhøyet bevissthet om kroppslige grenser, at overgrepstilbøyelighet er trigget hos latente gjerningsmenn, samt at risikopersepsjon i befolkningen har ført til forsterket årvåkenhet og alarmberedskap overfor mulige overgrepssfarer (Sætre, 2012, s. 59).

En undersøkelse av svenske Katarina Wennstam om unge gutter som utfører gruppevoldtekter, viser til flere typiske kjennetegn. Han har et unormalt høyt pornokonsum, dårlig forhold til egen seksualitet, lav empati, negativt kvinnesyn og en følelse av avmakt og utenforskap. Denne følelsen av avmakt blir bekreftet av psykolog ved behandlings- og kompetansesenteret Alternativ til vold, Ragnar Kværness, som behandler voldtektsmenn. Han presiserer at overgriperen ikke er overkåt, men at voldtekten heller er en måte å demonstrere makt på (Helseth, 2010, s.61-62).

På den andre siden foregår mange av de festrelaterte voldtektene i en slags gråsoner. Vi vet at offeret, overgriper eller begge er påvirket av alkohol. Det er ofte en relasjon mellom dem. Relasjonen kan ha oppstått spontant på vors, fest eller nachspiel, eller tidligere som venner eller bekjente.

Alkoholpåvirkningen og relasjonen gjør det utfordrende å forebygge at festrelaterte voldtekter skjer. Overgriperen kan hevde at han mistolket situasjonen, at den seksuelle handlingen var

frivillig eller at han ikke oppfattet noen negative signaler fra offeret. På den måten kan voldtekt forstås som et kommunikasjonsproblem slik Camille Paglia påstår.

Enkeltstudier indikerer at rundt halvparten av overgriperne er ruset. For festrelaterte voldtekter var minst 80% av overgriperne ruspåvirket. Ruspåvirkede har en tendens til å fokusere på kortsiktig belønning og ignorere konsekvenser, mens andre bruker alkohol for å kunne virkeliggjøre et ønske om å begå seksuelle overgrep. Hos noen foreligger en underliggende faktor som forårsaker både alkoholbruk og seksuell aggresjon, for eksempel grunnleggende personlighetstrekk. Likevel er det mange faktorer i en overgrepssituasjon som må tas høyde for. Rus er kun en av flere faktorer (Voldtektssituasjonen 2012, s. 33).

4.0 Ungdomskultur

Festrelaterte voldtekter skjer typisk i det private rom, og hvor overgriper og offer er unge og jevnaldrende. Utprøving av alkohol og flørting kan ha skjedd forut for voldtekt, men voldtekt skjer idet overgriper velger å utføre en handling som innebærer å sette egne behov først, uavhengig av den andre partens vilje. Det blir gjerne ikke benyttet vold, men overgriperen utnytter offerets manglende evne til å gjøre motstand. Overgriperen velger ikke å respektere grensene for den andre partens kropp og tilstand. En kombinasjon av ruspåvirkning, makt, mangel på empati og respekt fører til handlinger som kan føre til betydelige skader hos offeret (Voldtektssituasjonen 2012, s. 36).

Stina Jeffner trekker fram seks omstendigheter som gjør at ungdommer trekker jentas påstander om voldtekt i tvil (Helseth, 2010, s.53-54);

1. Det handler om måten det blir sagt nei på. Hvis hun skriker, gråter og slåss seg ut av situasjonen, er det større sannsynlighet for at de unge mener at det er snakk om forsøk på voldtekt.
2. Skjedde overgrepet i en kjærlighetsrelasjon? Hvis den voldtatte og overgriperen er eller har vært kjærester, eller hun har uttrykt interesse for ham tidligere, er det kanskje ikke en voldtekt likevel.
3. Skjedde overgrepet i fylla? Hvis hun var full, er det hennes egen skyld. Hvis han var full, så kunne han ikke styre seg.
4. Ble voldtekt utført på en ærbar jente eller en jente med rykte på seg for å være seksuelt løssluppen? En britisk undersøkelse viser at jenter med et rykte er mer utsatt for overgrep enn

andre jenter. Hvis en slik jente blir utsatt for overgrep, vil de unge ikke nødvendigvis kalle det som skjer, en voldtekt.

5. Hvilken status har overgriperen? Hvis overgrepet ble begått av en vanlig gutt, ikke en avvikende, vil de unge sjeldnere kalle det en voldtekt.
6. Fikk voldtekten negative konsekvenser for offeret? Hvis hun går inn i dyp depresjon, fortviler og har synlige skader, da er det en voldtekt.

Disse seks omstendighetene er gjeldende blant ungdommene når det kommer til karakteriseringen av hva som er voldtekt eller ikke. Holdningene som reflekteres i ungdomskulturen er problematiske fordi de som utsettes for festrelaterte voldtekter ikke blir sett på som verdige ofre, spesielt sett i lys av at overgrepet har skjedd i fylla.

Nils Christie kritiserer samfunnets syn på noen ofre som mer verdige enn andre. Han påpeker at for å få full sympati så må offeret være et ideelt offer. Som eksempel trekker han frem den gamle damen som blir ranet på vei hjem etter å ha pleiet sin syke søster. Det er seks punkter som må være oppfylt for å oppnå full sympati. Offeret må være svakt, ute i et hedelig ærend og ikke kunne klandres for å være på stedet. Overgriper må være stor og slem, og ukjent for offeret. Samtidig må offeret være sterk nok til å hevde sin status som offer, men ikke for sterk (Christie, 1986, s. 18-19).

Når det kommer til ofre for festrelaterte voldtekter kan de ikke karakteriseres som ideelle ofre, og oppnår dermed ikke fullstendig offerstatus. Ofrene er ikke nødvendigvis svake som den gamle damen, de i aldersgruppen 16-19 år er i 84,8% av tilfellene ruspåvirket primært av alkohol (Sætre, 2012, s. 80), og de kan som regel klandres for å være på stedet fordi de har bedt med seg overgriperen hjem eller blitt med overgriperen et annet sted. De festrelaterte voldtektene skjer på overgriperens bopel (23,6%), tredjeparts bopel (20,2%), offerets bopel (16,9%), utendørs (21,3%), på restaurant (7,9%) og i taxi/pirattaxi (2,2%) (Sætre, 2012, s. 53).

Overgriperen er ofte jevn gammel og en bekjent, og det er flere faktorer som spiller inn på at offeret ikke alltid er sterk nok til å hevde sin status som offer, som for eksempel skyldfølelse og anger. Igjen henger dette sammen med rådende holdninger både i samfunnet generelt og ungdomskulturen spesielt.

I boken "Generasjon Sex" beskriver sosiologen Hanne Helset en kultur hvor unge jenter og gutter kler av seg og mer eller mindre "flasher" sine nakne kropper på nettsider som

”Deiligst.no” for å bli vurdert og få poeng for hvordan de ser ut. Helset kaster lys over en ungdomskultur som i utstrakt grad handler om å bli sett, beundret og betraktet. Det å være sexy etter definerte standarder er viktigere enn noen gang hos unge mennesker (Voldtektssituasjonen 2012, s. 37).

Omgitt av en slik type seksualkultur, i en alder hvor utprøving, utforskning og opprørstrang er normalt, kan det bli krevende å sette grenser for utøvelse av egen seksualitet. Dette forsterkes av ønsket om å leve opp til forventninger for å oppnå sosial aksept i vennegjengen.

Usikkerheten rundt forventninger og ”spilleregler” i perioden med utforskning av egen seksualitet og utvikling av egen identitet, gjør at man kan være spesielt sårbar og utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet og overgrep (Voldtektssituasjonen 2012, s. 37).

Også blant ungdom eksisterer det kulturelle myter om voldtekt som ofte fører til at offerets ansvar for overgrepet forsterkes, og overgriperens ansvar reduseres. En voldtektsmyte kan for eksempel være at ”i de fleste voldtektssaker er offeret lett på tråden eller har et dårlig rykte”, eller at ”et nei fra en jente betyr egentlig ja”. I en svensk undersøkelse fant man at de ungdommene som hadde presset eller tvunget noen til seksuelle handlinger, i større grad en andre kontrollgrupper viste tilslutning til slike voldtektsmyter. Slike feiloppfatninger er ikke nødvendigvis en direkte årsak til en voldtekt, men kan tjene som grunnlag for rettferdiggjøring av handlinger (Voldtektssituasjonen 2012, s. 38).

Likevel kan en stadig mer seksualisert ungdomskultur der også rusbruk står sentralt fremheves som en del av en forklaring på hvorfor antallet festrelaterte voldtekter er de dominerende blant unge mennesker, i en svært så sårbar og påvirkelig alder (Voldtektssituasjonen 2012, s. 38).

5.0 Politiets forebyggende metoder

Politi loven § 1 beskriver politiets mål og ansvarsområde. Politiet skal gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet være et ledd i samfunnets samlende innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelige velferd for øvrig.

Som vi har sett på tidligere er festrelaterte voldtekter et samfunnsproblem fordi det rammer mange og får alvorlige konsekvenser for ofrene. I en undersøkelse av i februar 2014 av NKVTS ble voldtekt rapportert av 9,4% av kvinnene og 1,1% av mennene. Dette begrepet om

voldtekt ved bruk av makt eller trusler om å skade inkluderte samleie, oralsex, analsex eller penetrering ved bruk av objekter (Thoresen og Hjemdal, 2014, s. 85).

Politiet skal avdekke og stanse kriminell virksomhet og forfølge straffbare forhold i samsvar med regler gitt i eller i medhold av lov, jf. politiloven § 2, nr. 3. Festrelaterte voldtekter kan være vanskelig å forfølge med tanke på bevisbyrden, mangelen på vitner og berusede parter. Politiet kan likevel avdekke og stanse dette gjennom forebyggende arbeid. Å forebygge vi si å være i forkant og forhindre at noe negativt skjer (Lie, 2011, s. 21).

Kriminalitetsforebyggende politiarbeid påvirkes av politiske beslutninger om hva slags politi samfunnet ønsker og hvilke funksjoner og roller som tillegges politiet (Lie, 2011, s. 20). I tillegg til politiloven § 1 og § 2, kommer rundskriv fra riksadvokaten samt handlingsplaner fra regjeringen og departementene, som er basert på forskning og statistikk fra både politiet og andre aktører som helse, barn og likestilling, Dixi og NKVTS, til anvendelse.

Jeg har tenkt å trekke fram problemorientert politiarbeid (POP) og holdningsskapende arbeid, som for eksempel Kjernekar-kampanjen, for å se på mulighetene og utfordringene politiet får når de skal forebygge festrelaterte voldtekter blant ungdom.

5.1 Problemorientert politiarbeid (POP)

Problemorientert politiarbeid (POP) orienterer seg mot å bruke publikum og samarbeidspartnere aktivt som ressurser for å spare politiresurser og på den måten effektivisere politiet (Lie, 2011, s. 302). Ved å bruke disse aktivt til å se på bakenforliggende årsaker til festrelaterte voldtekter, kan man lettere kartlegge disse årsakene og strukturere innsatsen.

I POP blir publikum viktige både for å gi politiet kunnskap om problemet, men også som ansvarlige for å forebygge og bekjempe kriminaliteten (Lie, 2011, s. 305). Problemorientert politiarbeid er et viktig hjelpemiddel i politiets ansvar med å trygge publikum, og kan signalisere at politiet ønsker å forebygge festrelaterte voldtekter. Som jeg har nevnt tidligere kan offerets tillitt til politiet være en faktor som påvirker anmeldelsestilbøyeligheten.

En utfordring i forhold til å skape trygghet blant publikum er at opplevelsen av trygghet eller utrygghet er personavhengig. Det som gjør noen utrygge, påvirker kanskje i liten grad andre (Aas, G., Runhovde, S., Strype, J., & Bjørge, T., 2010, s. 78).

Problemanalysen KATE står for kartlegging/identifisering, analyse, tiltak og evaluering (Lie, 2011, s. 307).

For å kartlegge og identifisere problemårsakene mener Clarke og Eck (2003) at man kan bryte ned problemstillingen, og ta utgangspunkt i følgende spørsmål som for eksempel hvem påvirkes av problemet? Hvilke skader skaper problemet? Hvilke forventninger er det til politiet om å gjøre noe med problemet? Hvilke hendelser er det som skaper problemet? Hvor og når skjer disse hendelsene? På hvilken måte ligner disse hendelsene på hverandre? (Lie, 2011, s. 314). Ved å inkludere publikum og naturlige samarbeidspartnere, som kommune og utestedene, kan de tilføre bredde ved å utfordre politiets perspektiv i analysene av festrelaterte voldtekter. Dermed vil man kunne utforme en annen type respons som vil ivareta lokalsamfunnets interesser på en annen måte enn om det kun er politiets perspektiv som er gjeldende (Lie, 2011, s. 307).

Analysefasen skal identifisere og kartlegge årsakene til problemet (Lie, 2011, s. 314). For å forebygge festrelaterte voldtekter blant ungdom kan aktuelle spørsmål være i hvilken grad er partene beruset? Hvem er gjerningspersonene og ofrene? Hvor og når skjer overgrepene? Er det faktorer ved ungdomskulturen som vi må ta hensyn til?

Eksempler på tiltak for å forebygge festrelaterte voldtekter blant ungdom kan være holdningsskapende kampanjer som Kjernekar, eller økt kameraovervåkning ved utesteder og utendørs. Som nevnt tidligere skjer de fleste festrelaterte voldtektene i private hjem, men også utendørs (21,3%), og på restaurant (7,9%). En utfordring er at kameraovervåkningen vil sannsynligvis forebygge lovbrudd som er motivert av situasjonen, men ikke nødvendigvis affektlovbrudd eller lovbrudd begått i beruset tilstand som festrelaterte voldtekter (Lie, 2011, s. 276). På den andre siden kan overgriperen avskrekkes mot å begå en festrelatert voldtekt. Kjernekar ønsker derimot å appellere til ungdommenes holdninger og oppfordrer til å ta vare på hverandre ute på byen, på fest og nachspiel.

Evalueringsfasen deles ofte opp i to former, en prosessevaluering og en effektevaluering. I effektevalueringen blir det lagt vekt på om problemet har latt seg påvirke av tiltakene. I prosessevalueringen ser man på hvordan samarbeidet i gruppa fungerte og hvilke utfordringer oppstod underveis, både med tanke på videre samarbeid og i læringsøyemed (Lie, 2011, s. 317).

5.2 Holdningsskapende arbeid

Når det kommer til forebygging av festrelaterte voldtekter blant ungdom synes det å være et behov for å rette oppmerksomheten mot respekt for egne og andres grenser og seksuelle integritet. Det er også viktig å synliggjøre overgriperers ansvar gjennom i enda større grad å jobbe forebyggende rettet mot gutter og menn. I tillegg er det behov for å rette oppmerksomhet mot sammenhengen mellom rus og voldtekt (Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014, s. 14).

Kripos sin kampanje Kjernekar er et eksempel på holdningsskapende arbeid. Den retter seg mot forebygging av festrelaterte voldtekter blant unge mennesker som deltar på fester, uteliv og nachspiel hvor det er alkohol inne i bildet. Kjernekar retter også oppmerksomheten mot gutter og menn gjennom tittelen. Selv om overgriperen nesten utelukkende er en mann, er det noe uklart om det er nettopp overgriperen kampanjen retter seg mot. På en måte kan henvendelsen til menn sies å rette fokus mot overgriperen og hans holdninger. Likevel kan det rettes mer oppmerksomhet mot selve overgrepet for å få fram budskapet på en mer tydelig måte. Å passe på hverandre er kanskje ikke nok når man plutselig havner i en tvetydig situasjon?

Ved å ansvarliggjøre ungdommene kan man oppnå å redusere antallet festrelaterte voldtekter til en viss grad. Som nevnt tidligere kan det likevel være krevende for ungdom å sette grenser for utøvelse av egen seksualitet. Disse ungdommene er omgitt av en seksualkultur i massemediene preget av retusjering og sex. I en alder hvor utprøving, utforsking og opprørstrang er normalt uttrykker ungdommene seg på sosiale medier som blant annet Deiligst.no. De voksnes begreper om voldtekt og overgrep stemmer ikke alltid overens med ungdommenes egne erfaringer med virkeligheten. Selv om det er de festrelaterte voldtektene som dominerer mest blant ungdommene i en kultur preget av rus, sex og myter om voldtekt.

Det holdningsskapende arbeidet blir dermed viktig å videreutvikle og koordinere med en bred, helhetlig innsats mellom politiet og kommunen, samt mellom offentlig, privat og frivillig sektor. Regjeringen har vektlagt Politiråd som en viktig kriminalitetsforebyggende arbeidsform. Politiråd er et samarbeidsforum på strategisk nivå i politiet og kommunen, og kan på denne måten samarbeide om å forebygge festrelaterte voldtekter (Handlingsplan mot voldtekt 2012- 2014, s. 14).

Dette samarbeidet kalles for et lokalorientert samarbeid, og er en måte for politiet å jobbe forebyggende. Politiet har et særlig ansvar for å danne et partnerskap med andre myndigheter og lokale aktører i det kriminalitetsforebyggende arbeidet (Lie, 2011, s. 236). Dette er blant annet beskrevet i politiloven § 2 nr 6, som pålegger politiet å samarbeide med andre myndigheter og organisasjoner tillagt oppgaver som berører politiets virkefelt så langt regler gitt i eller i medhold av lov ikke er til hinder for dette.

Gjennom kommunen er skolen en viktig arena for langsiktig forebyggende arbeid. Der er barn og unge sammen over tid, og forholder seg til og tester ut egne og andres grenser. På den måten er det gode muligheter for å forebygge i skolen fordi dette er en av ungdommenes arena hvor det skjer grenseoverskridelser av seksuell karakter (Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014, s. 15).

Kjernekar er en kampanje som blant annet bruker sosiale medier for å nå fram til ungdommene. Politiet har tidligere erfart at hyppige framstillinger av seksuelle overgrep i mediene ofte sammenfaller med endret og forhøyet anmeldeshyppighet. Det er likevel ikke etablert noen konsensus i forklaringen av dette fenomenet. I debatten høsten 2011 viste forskere og andre til minst tre ulike mulige effekter og forbindelser mellom overgrepfeltet og mediens iscenesettelser av voldtektsfaren. I rapporten *Voldtekt i den globale byen 2011* foreslår de selv en fjerde mulig effekt (Sætre, 2012, s. 12).

Noen mente at mediene ga et skjult samfunnsproblem en sunn oppmerksomhet som kunne gi en **”bevisstgjøringseffekt”**. Denne kunne føre til at flere kvinner anmeldte uønsket oppmerksomhet og overgrep de ble utsatt for, som igjen kunne redusere mørketallet. Bevisstgjøringseffekten kan resultere i vekst i antallet anmeldelser generelt, også eldre hendelser, men slik at sammensetningen av voldtektstypene består som tidligere (Sætre, 2012, s. 12-14).

Andre viste til en såkalt **”smitteeffekt”**, dvs. en antatt sammenheng mellom mediaeksponering av overgrep og en stimulering av overgrepstilbøyelighet. I følge studier kan medieoppslag om seksuelle overgrep virke som trigger på overgrepsatferd. Personer som i utgangspunktet står i fare for å utvikle overgrepsatferd, kan oppleve en stimulering og ha en læringseffekt av oppslagene. Smitteeffekten kan resultere i vekst i antallet anmeldelser av voldtekter framover av tilfeller som likner de presentert i mediene, slik at sammensetningen av voldtektstypene vrir seg mer i retning av et medieformidlet bilde (Sætre, 2012, s. 12-14).

Andre igjen mente at det ekstreme mediefokuset ga inntrykk av ukontrollerte tilstander og bidro til en ”**frykteffekt**” med overdimensjonert mistillit opplevd hos den enkelte og uttrykt i det offentlige rom gjennom mediene. Som en tilstand av kollektiv frykt ute av proporsjoner rettet mot et oppkonstruert fiendebilde er dette kjent i kriminologien som moralsk panikk. Dersom informasjonen og erfaringene er skjevt representert i forhold til fakta, slik som overdimensjonert framstilling av voldtektsfare i mediene, vil også persepsjonen av faren bli uriktig. Frykt effekten kan resultere i vekst i alle typer voldtekter framover, men især i relasjoner/ situasjoner som kan være tvetydige og preget av usikkerhet. Muligens også av hendelser som ligger noe bak i tid (Sætre, 2012, s. 13-14).

I rapporten *Voldtekt i den globale byen 2011* foreslår de selv en fjerde mulig effekt som ikke ble drøftet i mediene. De har valgt å kalle den en ”**fremmedgjøringseffekt**”. Den handler om i hvilken grad ofrene kjenner seg igjen eller ikke i medienes framstilling av voldtekten, når virkeligheten iscenesettes eller dramatiseres på en bestemt måte. Studier av anmeldelsestilbøyelighet og mørketall viser at sannsynligheten for å anmelde krenkende erfaringer, som voldtekt, øker dersom krenkelser likner stereotype forestillinger om voldtekt. Medienes bestemte måte å dramatisere voldtekt på kan dermed gi konsekvenser på individuelt nivå ved å bidra til at de som opplever krenkelser av enn annen type enn den mediefokuserte, ikke kjenner seg igjen som offer. På den måten skaper mediene et bilde av det ideelle offeret. Ikke alle ofre relaterer seg til dette offisielle bildet og dermed kan fremmedgjøringseffekten resultere i reduksjon framover i antallet anmeldelser for voldtektstyper som ikke blir representert i mediene (Sætre, 2012, s. 13-14).

Det er gode muligheter, men også noen utfordringer ved å bruke mediene for å forebygge festrelaterte voldtekter blant ungdom. Kjernekar-kampanjen kan på den ene siden føre til at ofrene blir mer bevisst fenomenet festrelaterte voldtekter slik at antallet anmeldelser av denne typen voldtekter går opp framover. I tillegg til at samfunnet sender ut et viktig signal. Samtidig kan det føre til at antallet anmeldte festrelaterte voldtekter går opp fordi personer med latent overgrepstferd faktisk tar steget for å begå en slik type voldtekt. På den måten kan anmeldelsestilbøyeligheten øke fordi det er en reell økning i antallet festrelaterte voldtekter ved at flere blir utsatt.

Effekten av holdningsskapende arbeid kan vanskelig måles fordi det er flere årsaker som spiller inn overfor offerets anmeldelsestilbøyelighet. Dette kan også påvirkes av medieoppslag. Holdningene hos overgriper kan påvirkes gjennom lokalorientert samarbeid

med skolevesenet, men også gjennom signaler fra samfunnet om at festrelaterte voldtekter er et prioritert satsningsområde som for eksempel Kjernekar. Som vi har sett kan det være en hårfin balansegang mellom å forbygge festrelaterte voldtekter og trigge en latent overgrepsatferd hos overgriper.

6.0 Avslutning/ sammendrag

Min problemstilling var som følger; *Hvilke muligheter og utfordringer gir holdningsskapende arbeid i forhold til politiets forebygging av festrelaterte voldtekter blant ungdom?*

Vi har sett at festrelaterte voldtekter har en lav anmeldelsestilbøyelighet og mørketallene er store. Begge partene er ofte ruspåvirket, og situasjonene kan være tvetydige. Konsekvensene for ofrene kan være så alvorlig som selvmordstanker. Hos overgriper er det utbredt tro på voldtektsmyter, samt en følelse av avmakt hvor voldtekt kan forstås som en måte å uttrykke makt på.

Ved å sette fokus på festrelaterte voldtekter, som ved for eksempel Kjernekar-kampanjen, kan man bidra til å forebygge slike voldtekter samtidig som anmeldelsestilbøyeligheten kan øke.

På den andre siden er det vanskelig å vite hvilken virkning holdningsskapende arbeid får. Vi har sett nærmere på at medieoppmerksomhet gjennom bevisstgjøringseffekt, smitteeffekt, frykteeffekt og fremmedgjøringseffekt kan påvirke anmeldelsestilbøyeligheten og mørketallene. Det er spesielt viktig å være oppmerksom på smitteeffekten som kan trigge overgrepsatferd hos overgriper, og dermed forårsake at flere blir utsatt.

Jeg har også sett spesielt på ungdommer og deres forhold til seksualitet og hva som regnes som voldtekt blant dem. Det å være sexy etter definerte standarder er viktigere enn noen gang hos unge mennesker. Omgitt av en slik type seksualkultur, i en alder hvor utprøving, utforskning og opprørstrang er normalt, kan det bli krevende å sette grenser for utøvelse av egen seksualitet. Hva som regnes som voldtekt blant ungdom er beskrevet gjennom Stina Jeffner sine seks punkter. Her framgår det hvem som har skyld og ikke skyld når det er rus inne i bildet, og hvordan offeret er forventet å reagere.

Sett i lys av begrepet det ideelle offeret, er det mulig at mange av de utsatte ikke kjenner seg igjen i beskrivelsen og opplever en fremmedgjøringseffekt.

Willy Pedersen har påpekt noen risikofaktorer som gjør unge mennesker utsatt for overgrep, også knyttet til rus. Det kan være et ubehag eller smerte knyttet til egen utilstrekkelig evne til å vurdere hva som virkelig var på ferde, og på denne måten kan offerets følelse av anger og selvbefridelse knyttes til smerte på den ene siden, men også til skyld og ansvar på den andre siden.

Det er derfor viktig å opplyse ungdommene gjennom skolevesenet og kampanjer som Kjernekar. Det holdningsskapende arbeidet kan by på utfordringer fordi man jobber mot sterke gruppeprosesser i ungdomskulturen og resultatet kan være vanskelig å måle. Likevel gir det muligheter for å forebygge festrelaterte voldtekter fordi man kan påvirke ungdommene der de er over tid på skolen, og ellers på sosiale medier.

7.0 Litteraturliste

Aas, G., Runhovde, S., Strype, J., & Bjørge, T. (2010). *Trygghet i det offentlige rom: I åtte norske kommuner og bydeler (PHS Forskning, 2010:7)*. Oslo: Politihøgskolen.

Christie, N. (1986): The Ideal Victim. In: Fattah, E.A. (Red.) *From Crime Policy to Victim Policy*. London. Macmillan.

Lie, E.M. (2011). *I forkant: Kriminalitetsforebyggende politiarbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Straffeloven. (1902). *Lov om den almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr. 10*.

Selvvalgt litteratur:

Helseth, H. (2010). *Generasjon sex*. Oslo: Manifest Analyse. (175 s.)

Justis- og beredskapsdepartementet. (2012). *Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet. (32 s.)

Kripos. (2013). *Voldtektssituasjonen 2012*. Oslo: Voldtektsgruppa på Kripos. (39 s.)

NOU 2008:4. *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet. (96 s.)

Pedersen, W. (2005). *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget. (363 s.)

Sætre, M. og Grytdal, V. (2012). *Voldtekt i den globale byen 2011: Anmeldelser og medieoppslag*. Oslo: Oslo politidistrikt. (117 s.)

Thoresen, S. og Hjemdal, O.K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. Rapport nr 1/2014*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S. (147 s.)